

Yirminci Yüzyılın Ekonomi Politigi (*)

Samir AMİN(**)

İngilizce'ye Çev: Pascale GHAZELEH

İngilizce'den Çev: Ali TARTANOĞLU

Güzel Zamanlar (Belle Epoque)

Yirminci yüzyılın sonu, şaşırtıcı bir şekilde başlangıç günlerini, o "güzel zamanlar"ı -*belle époque*- (gerçekten de güzeldi; en azından sermaye için...) hatırlatan bir havada geldi. Burada "ÜÇLÜ" diye anacağımız ve 1910'dan itibaren farklı bir grup oluşturan Avrupa güçlerinin burjuva korosu, ABD ve Japonya, kazandıkları kesin zafer dolayısıyla ilahiler söylüyorlardı. Merkezdeki çalışan sınıflar, artık on dokuzuncu yüzyılda oldukları gibi "tehlikeli" sınıflar değildi; dünyadaki öteki insanlar da, Batı'nın "uygarlaştırma misyonu"nu kabule davet ediliyorlardı.

Bir radikal küresel değişim yüzyılını taçlandıran **belle époque**, birinci endüstri devriminin ve modern burjuva ulus-devletlerin ortaya çıkışıyla belirginleşti. Süreç, Avrupa'nın kuzey batı kesiminde başladı, sonra kıtanın geri kalanını, ABD'yi ve Japonya'yı fethetti. Merkantilist dönemin eski taşraları

(*) Monthly Review, Haziran 2000, cilt 52, sayı 2.

(**) Samir AMİN: Senegal'in başkenti Dakar'daki Üçüncü Dünya Forumu Direktörü. *Spectres of Capitalism* (1998 -Kapitalizmin Hayalleri), *Re-Reading the Postwar Period* (1994 -Savaş Sonrası Dönemi Yeniden Okumak) *Empire of Chaos* (1992-Kaos İmparatorluğu), *Eurocentrism* (1989-Avrupa Merkezilik) dahil, hepsi de Monthly Review Press tarafından yayınlamış pek çok kitabın yazarı.

olan Latin Amerika, İngiliz ve Hollanda Doğu Hindistanı, çifte devrimin (endüstri devrimi ve ulus-devletin ortaya çıkması) dışında bırakılırken, Asya'nın Çin, Osmanlı sultanlığı ve İran gibi eski devletleri, yeni küreselleşmenin yeni taşraları haline geliyordu. Küreselleşmiş sermaye merkezlerinin zaferi, 1800'de dünya toplam nüfusunun yüzde 23'ünü oluşturan Avrupa nüfusunu, 1900'de yüzde 36'ya çıkaran bir demografik patlamada kendisini gösterdi. Bu arada, ÜÇLÜ'nün, insanlığın bir kesimi için bir refah kutuplaşması yaratan endüstriyel zenginlik konsantrasyonu, bu ÜÇLÜ'nün tarihinde hiçbir dönemde görülmemişti. Endüstri devrimi öncesinde, insanlığın en üretken başta biri ile geri kalanı arasındaki toplumsal emek üretkenliği oransızlığı, hiçbir zaman 1/2'yi aşmamıştı. Oysa 1900'den itibaren bu oran 1/20 oldu.

1900'de kutlanan, hatta "tarihin sonu" diye adlandırılan küreselleşme, buna rağmen yeni bir olay değildi; çünkü ilk kez on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştı. Çin ve Osmanlı İmparatorluğunun 1840'ta "küre"ye açılması, 1857'de Hindistan'daki İngiliz ordusuna mensup Hint askerlerin baskı altına alınması, Afrika'nın 1885'ten itibaren bölünmeye başlaması, sürecin birbirini izleyen işaretleriydi. Küreselleşme, sermaye birikimi sürecinin hızlanmasının (küreselleşmenin indirgenemeyeceği çok daha farklı bir süreç) ötesinde, 1873-18-96 arasında bir yapısal krize yol açmıştı; yaklaşık tam bir asır sonra, yine aynı şeyi yaptı. Ancak ilk kriz, insanoğlunu değiştirmesi, dönüştürmesi beklenen yeni bir endüstri devrimi ile birlikte geldi (elektrik, petrol, otomobil, uçak). Buna paralel olarak, ilk sını ve mali oligopoller, yani o dönemin ulusötesi şirketleri oluştu. Mali küreselleşme, kendi kendisini, istikrarlı bir model içerisinde, altın-sterlin standardı şeklinde oluşturuyor gibi görünüyor ve hem ölümsüz, hem de tanıdık, bildik, çağdaş bir inanç olarak kabul ediliyordu. Yeni menkul kıymet piyasalarının mümkün kıldığı faaliyetlerin, uluslararasılaşmasından bile söz ediliyordu. Jules Verne'in kahramanı [kuşkusuz İngiliz(!)], seksen günde dünyayı dolaşıyordu; onun için "küresel köy", zaten bir gerçeklikti.

Yirminci yüzyılın ekonomi politiğine, Adam Smith, Ricardo, daha sonra da Marx ve onun çarpıcı eleştirisi gibi büyük klasikler hakimdi. "Yüzyıl-sonu" küreselleşmesinin zaferi ise, kapitalizmin "aşılmaz"lığını kanıtlama arzusunun hakim olduğu yeni bir "liberal" kuşağın doğumuna yol açtı; çünkü kapitalizm, ölümsüz ve tarih ötesi bir akılcılığın taleplerini ifade ediyordu.

Bu yeni kuşağın önemli simalarından (çağdaş ekonomistler tarafından keşfi hiç de rastlantı olmayan) Walras, piyasanın kendi kendini yönettiğini kanıtlamak için elinden gelen her şeyi yaptı. Ne ki, neoklasik ekonomistlerin günümüzdeki başarıları(!) kadar küçük bir başarı elde etti.

Muzaffer liberalizmin ideolojisi, toplumu, tam bir "bireyler çarpımı" haline indirgedi. Daha sonra, piyasanın yarattığı eşitliğin, sosyal optimumu oluşturduğunu, istikrar ve demokrasiyi güvence altına aldığını gösterdi. Her şey, gerçek kapitalizmin çelişkilerinin bir çözümlemesi anlamında, hayali bir kapitalist teörünün yerini alıyordu. Bu ekonomist-sosyal düşüncenin basit biçimi, Britanyalı Alfred Marshal'ın, o dönemde "Ekonominin İncilleri" olarak anılan el yazmalarında ifade buldu.

Küresel liberalizmin vaadleri, -ki daha sonra övünme vesilesi oldu-, "güzel zamanlar"ın belli bir döneminde inandırıcı göründü. Ama 1986'dan sonra, ikinci endüstri devriminin temellerine, oligopollere, mali küreselleşmeye dayalı büyüme yine başladı. Bu "krizden çıkış", sadece kapitalizmin organik ideologlarını (yeni iktisatçıları) ikna etmekle kalmadı, zaten şaşkına dönmüş işçi hareketini de sarstı. Sosyalist partiler reformcu konumlarından, daha ılımlı, daha alçakgönüllü hedeflere, sistemin işleyişini kolaylaştıran basit yardımcı konumuna kaydılar. Dönüşüm, bugün Tony Blair ve Gerhard Schröder söylemindekilere çok benziyordu. Taşra(lar)daki modernist elitler de, egemen kapitalist ideolojinin dışında düşünülebiyecek bir şey olmadığına inandılar.

Ne ki, **belle epoque**'un (güzel zamanların) zafer dönemi yirmi yıldan az sürdü. O sırada hala genç olan birkaç "dinozor" (örneğin Lenin!..), çöküşü görmüştü ama kimse onu duymadı. Liberalizm, veya "bireyci "serbest piyasa"yı (gerçekte, sermayenin tek taraflı egemenliğini) hayata geçirme girişimi, sistemin içerisindeki her türden çelişkinin yoğunluğunu azaltamadı. Tersine, keskinleştirdi. İşçi partilerinin ve sendikaların, kapitalist-ütopyacı saçmalıklar uğruna harekete geçirildikleri sırada söyledikleri neşeli ilahilerin gerisinde, parçalanmış, kafası karışmış, her an patlamaya hazır ve yeni alternatifler arayışında billurlaşmış sosyal hareketin sessiz homurtusunu duymak mümkündü. Birkaç Bolşevik aydın, yeteneklerini, serbest piyasa düşüncesinin, "zamanın eşsiz düşüncesi" diye tanımladıkları hegemonyacı kuralları ile,

"rantiye ekonomi politiği" ile alay etmek için kullandılar. Liberal küreselleşme ancak, sistemin, dönemin emperyalist güçleri arasındaki ilişkilerde militarizasyonunu gerçekleştirebilir; soğuk veya sı-cak biçimleriyle, 1914'ten 1945'e tam otuz yıl süren bir savaşa yol açabilirdi. **Belle epoque**'-un görünürdeki sükunetinin gerisinde, muhtemelen, toplumsal mücadelelerin ve şiddetli iç ve dış çatışmaların yükseldiğini görmek zor değildi. Çin'de, burjuva modernizasyon projesi kar-şı-sında ilk muhalif kuşak, yolu açıyordu; eleştirileri (ki Hindistan'da, Osmanlı'da ve Arap dünyasında, Latin Amerika'da hala kaynayan bir kazandır), sonuçta üç kıtayı fethedecek ve yirminci yüzyılın dörtte üçüne hükmedecekti.

Otuz Yıl Savaşları (1914-1945)

1914 ile 1945 arasında sahneye, ABD ile Almanya arasında, İngiltere'den miras kalan dünya egemenliğine kimin sahip olacağı ve Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin doğuşu olarak tanımlanan alternatif hegemonyayla, mümkün olan her yoldan mücadele edilmesi, kuşatılması ve kontrolü çekişmesinin yarattığı **otuz yıl savaşları** hakim oldu.

Kapitalist merkezlerde, Birinci Dünya Savaşının galipleri de mağlupları da, bütün tuhafılıklara rağmen inatla küreselleşmiş liberalizm ütopyasını onarmaya giriştiler. Bu nedenle altın standardına geri dönüldüğüne, sömürgeci bir düzenin şiddet kullanılarak korunduğuna, savaş yıllarında kurallara bağlanan ekonomik yönetimin, yeniden liberalleştiiğine tanık olduk. Sonuçlar, kısa bir süre için olumlu göründü; 1920'ler, büyümenin Amerika'daki yeni kitlesel otomotiv endüstrisi dinamizmi ve yeni biçimleri oluşturulan montaj hattı üretimiyle (Charlie Chaplin'in "Modern Zamanlar"da başarıyla parodileştirdiği) yeniden hız kazandığına tanık oldu. Fakat bu gelişmeler, çekirdek kapitalist ülkelerde bile ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uygun zemin bulacaktı. 1920'lerin restorasyonu kırılıyordu ve daha 1929'un başlarında mali temeller (sistemin en küreselleşmiş kesimi) çöktü. Savaşa giden sonraki on yıl, bir karabasandı. Büyük güçler, durgunluğa (resesyon), 1980 ve 1990'lardaki gibi kitlesel işsizliğin simgelediği, aşağıya eğimlenen bir spiral yaratarak krizi ağırlaştırmaktan başka işe yaramayan sistematik deflasyonist politikalarla karşı koydular. Bu politikaların mağdurları için en trajik nokta, işte bu işsizlikti; çünkü refah devletinin oluşturacağı güvenlik şebekeleri he-

nüz yoktu. Liberal küreselleşme krize dayanamadı; altına dayalı para sistemi terk edildi. Emperyalist güçler; sömürgeci imparatorluklar ve korumacı nüfuz bölgeleri, yani İkinci Dünya Savaşı'na yol açan çatışma odakları çevresinde yeni gruplar oluşturdular.

Batı ülkeleri, felakete farklı tepkiler gösterdi. Almanya, İtalya, Japonya gibi bazıları, savaşı, kağıt destesini küresel boyutta yeniden karmanın bir aracı olarak gördüler. Amerika ve Fransa bunun dışında kaldı; Roosevelt'in New Deal'ı ve Fransa'daki Halk Cephesi aracılığıyla bir başka seçenek geliştirdiler: emekçi sınıfların desteklediği aktif devlet müdahalesi yoluyla piyasa yönetimi ("düzenleme")... Ancak bu formüller, uygulamada ürkek ve deneysel kaldı ve tam olarak ancak 1945'ten sonra ifade edildi.

Taşra(lar)da ise, **belle epoque** mitlerinin çöküşü, bir anti emperyalist radikalleşmenin tetiğini çekti. Latin Amerika'da, bağımsızlıklarının avantajını kullanan bazı ülkeler, popülist milliyetçiliğin değişik biçimlerini geliştirdi: Meksika'da 1910 ve 1920'lerdeki köylü ayaklanması sırasında; Arjantin'de 1940'lardaki Peronizm sırasında... Doğuda **Türkiye'de Kemalizm**, bunların eşdeğeri idi. 1911 devriminden sonra Çin, burjuva modernistler (Kuo Min Tang) ile komünistler arasındaki iç savaşla ikiye bölündü. Başka yerlerde ise, sömürge yönetiminin boyunduruğu, benzer ulusal-popülist projelerin onlarca yıl gecikmesine yol açtı.

İzole edilen Sovyetler Birliği, yeni bir yörünge oluşturmaya çalıştı. 1920'lerde, devrimin küreselleşeceğini boş yere umdu. Kendi gücüyle yetinmek zorunda kalınca, kendisine zaman kaybettirmekten başka anlamı olmayan bir dizi beş yıllık planla Stalin'i izledi. Lenin bu gidişi zaten, "Sovyet gücü, artı, elektrifikasyon" diye tanımlamıştı. Buradaki vurgulama, yeni sanayi devrimine yönelikti: kömür ve çelik değil, elektrik. Fakat "elektrifikasyon" (gerçekte, esas olarak kömür ve çelik), Sovyetlerin anlamını yitirmiş gücü üzerinde bir üstünlük kazanacaktı.

Merkezi planlamaya dayalı bu birikim, kuşkusuz, politikalarını belirleyen sosyal popülizmden bağımsız olarak, bir despotik devlet tarafından yönetilip oluşturuldu. Ama ne Alman birliği, ne Japon modernizasyonu, demokratların başarısı olarak gelişmedi. Sovyet sistemi, hedefler basit kaldığı sürece yeter-

liydi: birikimi hızlandırmak (ülkenin sanayileşmesi); Nazi Almanya'sını yenerek, Amerika'nın atom silahları ve 1960'larda balistik füzeler konusundaki tekeline son vererek kapitalist düşmanın tehdidine karşı koyabilecek ilk güç olacak bir ordu oluşturmak...

Savaş Sonrası: Hızlı Büyümeden (1945-1970) Krize (1970'ten Günümüze)

İkinci Dünya Savaşı, dünya sisteminde yeni bir aşama başlattı. Savaş sonrası döneminin (1945-1970) başarısı, birbirini stabilize eden ve tamamlayan üç sosyal projeye dayanıyordu. Bu sosyal projeler: a) Batı'da, ulusal sosyal demokrasilerin geliştirdiği, ulusal sistemlerin karşı-lıklı ve verimli bağımlılığının yeterliğine dayalı refah devleti projesi, b) sistemin taşrasında burjuva ulusal yapılanmanın "Bandung projesi", ve c) egemen dünya sisteminden göreceli olarak özerk, Sovyet tarzı "kapitalistsiz kapitalizm" projesi. Faşizmin ve sömürgeciliğin çifte yenilgisi, aslında halk sınıflarının, yani kapitalist birikim mağdurlarının, sermaye düzenlemesi ve oluşumunun değişik ölçülerde sınırlı veya yarışan ama istikrarlı biçimlerini empoze etmelerine, böylece sermayenin kendisine çeki düzen vermesine olanak sağlayan, yüksek büyüme ve hızlı birikim döneminin kökenini oluşturan bir konjonktür yarattı.

Bunu izleyen kriz, 1968 ve 1975 arasında başlayan ve yükselme dönemine dayalı önceki sistemin erozyonu sonra çöküşü oldu. Henüz tamamlanmamış olan bu dönem, bu nedenle, sıkça iddia edildiği gibi yeni bir dünya düzeninin kurulması değil. Bu dönemin özelliği, daha çok, üstesinden gelmekten çok uzak olduğumuz bir kaos. Bu koşullarda uygulanan politikalar, pozitif bir sermaye artışı meydana getirmiyor; sadece sermayenin krizini yönetmeye çalışıyor. Başarılı olamıyorlar, çünkü sosyal güçlerin tutarlı ve etkin tepkileriyle oluşmuş bir çerçeve olmadan, tartışılmadan, sermayenin aktif hakimiyeti altında ortaya atılan anlık projeler, dünyanın hâlâ "piyasa"ya, yani hakim sermaye güçlerinin kısa vadeli çıkarlarına göre yönetilmesini öngören bir ütopya dayanıyor.

Modern tarihte, istikrarlı birikim sistemlerine dayalı yeniden üretimin aşamalarını, kaos dönemlerinin izlediği görülmektedir. Bu aşamaların ilkinde, savaş öncesi dönemin atağında olduğu gibi, olayların akışı, bir monotonluk

izlenimi verir; çünkü atağın mimarisini oluşturan sosyal ve uluslararası ilişkiler istikrarlıdır. Bu nedenle bu ilişkiler, sistemin dinamiklerinin işleyişi yoluyla yeniden üretilmektedir. Bu aşamalarda –ve bütün "metodolojist bireyciler" in karışık kafalarına göre– aktif, tanımlanmış ve kesin sosyo-tarihsel konular, açıkça görülebilmektedir (aktif sosyal sınıflar, devletler, siyasi partiler, hakim sosyal örgütler). Bu unsurların katılımları, belirli bir model oluşturacak şekilde ortaya çıkar ve tepkileri çoğu zaman önceden bellidir; onları motive eden ideolojiler, itiraz edilmeyen bir meşruiyetten kaynaklanır gibidir. Bu anlarda konjonktürler değişebilir; ama yapılar aynı kalır. Bundan sonra gelişmeleri önceden tahmin etmek artık mümkün, hatta kolaydır. Tehlike, bu öngörülerden, bu kehanetlerden, sanki sorunun içindeki yapılar değişmezmiş ve "tarihin sonunun" göstergesiymiş gibi çok fazla yorum çıkarmaya kalkınca belirir. Bu yapıları delik deşik eden çelişkilerin analizi, sonra yerini, postmodernistlerin doğru olarak "muhteşem öykü", "tarihin kanunları" dedikleri şeye bırakır. Tarihin konusu, sözde objektif yapısal mantıklara yer açarak ortadan kaybolur.

Oysa sözünü ettiğimiz çelişkiler, görevlerini layıkıyla yapmaktadır; ve bir gün "istikrarlı" yapı çöker. Sonra tarih, yeni tarihsel konuların yavaş yavaş belirdiği, daha sonra "geçiş" diye tanımlanabilecek, fakat bilinmeyene doğru bir geçiş olarak yaşayan yeni bir dönem başlatır. Bu konular, yargılamalar ve yanlışlarla gelişen yeni pratikler başlatır; onları başlangıçta karmaşık olan yeni ideolojik söylemlerle meşrulaştırır. Yeni sosyal ilişkiler, ancak niteliksel değişim süreci yeterince olgunlaştığı zaman, ayakta kalmayı, kendi kendini yeniden üretmeyi başarabilen geçiş-sonrası sistemleri tanımlayarak ortaya çıkar.

Savaş sonrası atak, dünyanın her yerinde kitlesel ekonomik, siyasi ve sosyal değişimlere olanak sağlamıştır. Bu değişimler, işçilerin ve halkın sermayeye dayattığı sosyal düzenlemelerin bir ürünüdür. Yoksa piyasa genişlemesi mantığının değil (burada liberal ekonomi açıkça hataya düşmektedir)... Ancak bu değişimler o kadar büyüktür ki, şu anda da etkisi altında olduğumuz dağılma sürecine rağmen, yirmi birinci yüzyılın eşiğinde insanlığın karşı karşıya olduğu tehlikeler için yeni bir çerçeve de oluşturmuşlardır. On dokuzuncu yüzyılın başında sanayi devriminden Sovyetler Birliği'nde 1930'lara

veya dünyada 1950'lere kadar uzun süre, modern dünya sisteminin merkezi ile taşra(lar)ı arasındaki karşıtlık, neredeyse sanayileşmiş ülkelerle sanayileşmemiş ülkeler arasındaki zıtlığın benzeridir. Taşra(lar)daki ayaklanmalar, (aynı şekilde Rusya ve Çin'deki sosyalist devrimler, ulusal özgürlük hareketleri de birbirine benzer), bu şemayı, toplumlarını modernizasyon süreci içine katarak yeniden düzenlemiştir. Sanayileşmiş taşra(lar) ortaya çıkmış; eski kutuplaşma da yeniden düzenlenmiştir. Ama sonra, kutuplaşmanın yeni bir biçimi net biçimde ortaya çıkmıştır. Çevresinde dünya kapitalist sisteminin yeniden organize olduğu ve kutuplaşmanın müstakbel biçimlerini tanımlayacak olan eksen, egemen ÜÇLÜ'yü oluşturan ülkelerin yararına işleyen "beş yeni tekel" temelinde yavaş yavaş meydana gelmiştir: teknolojik hakimiyet; küresel mali akımlar (bankalar, sigorta tekelleri ve merkez ülkelerin emeklilik fonları yoluyla); gezegenin doğal kaynaklarına erişim; basın ve iletişim; silahlar ve kitlesel yıkım...

Hepsi birlikte bu beş tekel, küresel değer yasasının, içerisinde kendisini ifade ettiği çerçeveyi oluşturmuştur. Değer yasası, bu olguların tamamının, yoğunlaştırılmış bir ifadesi olmaktan çok, sosyal ve siyasi çerçevesinden koparılmış, "saf" ekonomik akılcılığın katı bir ifadesiydi. Taşra(lar)ın sanayileşme boyutunu bir yana iten, bu ürünlerdeki üretken emeği değersizleştiren, yeni tekellerin yürüttüğü faaliyetlere bağlanan sözde katma (artı) değere, merkez ülkelerin çıkarı adına gereğinden çok önem atfeden, bir "akılcılık" hesaplaması veya piya-sanın yaptığı bir efsanevi bireysel seçim değil, işte bu olgulardır. Bu nedenle, bir yandan dünya çapında gelir dağılımını düzenleyen, eskisinden daha eşitsiz, yeni bir hiyerarşi geliştirilirken, öte yandan da taşra sanayilerinin "ast"ları oluşturulmuştur.

Ulusal özgürlük zaferlerinin ateşlediği ve sosyal güçlerin egemen sermayeye dikte ettiği sanayileşme, eşitliksiz sonuçlar doğurmuştur. Bugün, küresel kapitalizm çerçevesinde potansiyel olarak rekabet edebilir sanayileriyle verimli ulusal sistemler kurabilmiş ön saftaki taşralarla, aynı ölçüde başarılı olamamış ve marjinalize edilmiş taşraları ayırt edebiliriz. Aktif taşrayla marjinalize taşrayı birbirinden ayıran ölçüt, sadece potansiyel olarak rekabet edebilir sanayilerin varlığı değildir; ölçüt, aynı zamanda siyasidir.

Aktif taşralardaki siyasi otoriteler ve onların arkasında tüm toplum (toplumun kendi içindeki çelişkiler dahil), bir projeye ve bunun uygulanması için bir stratejiye sahiptir. Çin'deki, Kore'deki, daha küçük ölçekte olsa da bazı Güney Asya ülkelerindeki, Hindistan'daki, bazı Latin Amerika ülkelerindeki durum budur. Bu ulusal projelerin karşısına, dünya hakimi emperyalizm çıkar; dünyanın gelecekteki biçiminin belirlenmesinde bu karşılaşmanın önemli katkısı olacaktır.

Buna karşılık, marjinalize edilmiş taşraların ne bir projesi (siyasi İslam'ınkine benzer retorik aksini iddia etse bile), ne kendi stratejileri vardır. Bu durumda, emperyalist çevreler "onlar adına düşünür" ve bu bölgelerle ilgili "projeler" için tek başına inisiyatif alır (Avrupa Topluluğu'nun Afrikalı kuruluşları, ABD'nin ve İsrail'in "Orta Doğu" projesi, Avrupa'nın ne olduğu belirsiz Akdeniz programları gibi). Hiçbir yerel güç bunlara muhalefet etmez; bu ülkeler, bu nedenle, küreselleşmenin pasif süjeleridir.

Küresel kapitalist sistemin yirminci yüzyıldaki değişiminin ekonomi politikasına bu kısa göz atmada, taşrada meydana gelen sersemletici demografik devrime de değinmek gerekir. Asya (Japonya ve Sovyetler Birliği hariç), Afrika, Latin Amerika ve Karayipler halkları, 1900'de dünya nüfusunun yüzde 68'ini oluşturuyordu; bu oran bugün yüzde 81'dir.

Savaş sonrası dünya sisteminin, "fiilen mevcut sosyalizm" in hakim olduğu ülkelerden oluşan üçüncü aktörü, tarih sahnesini terk etmiştir. Yaygın sanayileşme ve askeri alandaki başarılarıyla Sovyet sisteminin tam varlığı, yirminci yüzyılın bütün büyük değişimlerinin en önemli güç kaynağıydı. Komünist modelin simgelediği "tehlike" olmasaydı, Batı sosyal demokrasilerine refah devletini kabul ettirmek asla mümkün olmayacaktı. Sovyet sisteminin varlığı, ABD'ye dikte ettiği bir arada var oluş, Güney'in burjuvazisi için elde edilebilir özerkliğin sınırını pekiştirmişti.

Ancak Sovyet sistemi, yeni bir yoğun birikim aşamasına geçişi sağlayamadı; bu nedenle de, yirminci yüzyılı sona erdiren yeni (bilgisayar-egemen) sanayi devrimini yakalayamadı.

Bu başarısızlığın karmaşık nedenleri vardır: bu başarısızlık bizi, değerlendirmelerimizin merkezine, karşılaştığı koşulların gereği olarak sosyalizme

doğu ilerlemenin kaçınılmaz aciliyetini içselleştiremeyen Sovyet gücünün antidemokratik sürüklenişini oturtmaya zorluyor. Burada, ekonominin ve toplumun, tarihi kapitalizm çerçevesiyle tanımlanan ve sınırlanan koşulları aşabilmesini sağlayacak demokratizasyonunun yoğunlaştırılması anlamında sosyalizme doğru ilerlemekten söz ediyorum. Sosyalizm, demokratik olacaktır, yoksa var olamaz: kapitalizmin kesintiye uğrattığı ilk kıssadan çıkan hisse budur.

Batı'daki öz-merkezli (otosentrik) ulusal-refah-devleti kalkınması pratiğini, Doğuda Sovyet sistemini, Güneyde halkçılığı meşrulaştıran sosyal düşünce ve egemen ekonomik, sosyolojik ve siyasi teoriler, büyük ölçüde Marx ve Keynes'ten ilham almıştır. Bu teoriler, savaş sonrasında, daha emek lehine yeni sosyal ilişkileri, liberalleri önemsizleştirerek refah devleti uygulamalarını yaratacaktır. Marx'ın kişiliği, kuşkusuz "fiilen var olan sosyalizm" söylemine hakimdir. Fakat, yirminci yüzyılın iki mühim şahsiyeti, devlet gücü uygulamasının meşruiyetinin akıl hocası haline gelerek, temel eleştirilerin yaratıcısı olma niteliklerini yavaş yavaş yitirmişlerdir. Her iki durumda da basitleştirmeye ve dogmatizme doğru bir kayma vardır.

Daha sonra, 1960'larda ve 1970'lerde eleştirel sosyal düşünce, sistemin taşrasına yönelir. Burada, ulusal halkçılık uygulamaları (Sovyetizmin zayıf bir versiyonu), "fiilen mevcut sosyalizm"ın eleştirisinde göz alıcı bir patlamayı ateşlemiştir. Bu eleştirinin merkezinde, sermayenin küresel genişlemesinin yarattığı, yüz elli yıl boyunca tamamen görmezden gelinmemişse bile yeterince önemsenmemiş kutuplaşmanın yeniden fark edilmesi vardır. Bu eleştiri (ki aslında "fiilen mevcut kapitalizm"ın, onun genişlemesini meşrulaştıran sosyal düşüncenin ve her ikisinin teorik ve pratik sosyalist eleştirisidir), temelde taşranın modern düşünceye göz kamaştıran girişidir. Bu sosyal düşünce, sosyalizm ve sosyalizme yönelik üzerine temel tartışmalar başlattığına göre, "bağımlılık kuramı"na indirgenmesi haksızlık olacak, zengin ve renkli bir eleştiridir söz konusu olan. Bunun da ötesinde bu eleştiri, Marxizm ve tarihi materyalizm tartışmasını, bir başka ifadeyle modern düşünceye hakim olan Avrupa-merkezcilik sınırlarının baştan itibaren aşılması gerektiği tartışmasını yeniden canlandırmıştır. Bir an için, yadsınamaz biçimde Maoist patlamadan esinlenerek, hem Sovyetizmin, hem de ufukta beliren yeni küreselleşmenin eleştirisini başlatmıştır.

Yüzyıl Sonu Bunalımı

Savaş sonrasının üç "kontrollü birikim" modelinin 1968-71 arasında başlayan çöküşü, sistemde, on dokuzuncu yüzyıl sonundakine benzer bir yapısal krize yol açmıştır. Büyüme ve yatırım oranları, sert bir şekilde, önceki düzeylerinin yarısına düşmüş; işsizlik fırlamış; yoksulluk yoğunlaşmıştır. Kapitalist ülkelerde, eşitsizliği ifade için kullanılan oranlar keskin bir şekilde yükselmiş; insanlığın en zengin yüzde 20'si, küresel üretimden aldıkları payı bu yüzyılın son yirmi yılında yüzde 60'tan yüzde 80'e çıkarmıştır. Yani küreselleşme, bazıları için bir şans olmuştur. Büyük çoğunluk için, özellikle Güney'in, tek yanlı yapısal uyum politikalarına hedef olan halkları ile Doğunun, dramatik bir yıkıma mahkum olan halkları içinse bir felakettir.

Ama bu yapısal krize de, öncekiler gibi, emek organizasyonu yöntemlerini, (küresel sermayenin şiddetli saldırısı karşısında) işçi ve halk örgütlenmesinin eski biçimlerini, bunların etkinliği için mücadeleyi, dolayısıyla meşruiyetlerini köklü bir biçimde değiştiren bir üçüncü teknolojik devrim eşlik etmiştir. Parçalanmış sosyal hareket, henüz karşılaştığı tehlikelerle başa çıkmasına yetecek bir formül bulmuş değildir. Ama etkisini zenginleştirecek dikkate değer çıkışlar yapmıştır; en başta, kadınların sosyal yaşama güçlü bir şekilde girmelerinin yanı sıra, tarihte ilk kez bu gezegen üzerinde yaşamın bütün gelişmiş örgütlü biçimlerini tehdit eden çevre tahribi konusunda yeni bir bilinç... Böylece, kapitalist merkezlerin "beş yeni tekeli" yavaş yavaş oluşmaya başlarken, ortaya çıkan çok kutuplu bir küresel sosyal hareketin (yani birincisinin potansiyel karşı ağırlığı, alternatifi ve halefi) unsurları da zaten kaba hatlarıyla belirlemiştir.

Güç ilişkilerinin sermaye lehine acımasızca bozulmasına dayalı kriz yönetimi, bilinen liberal "serbest piyasa" yöntemlerinin yeniymiş gibi empoze edilmesini mümkün kılmıştır. Marx ve Keynes sosyal düşünceden kazandı ve "saf ekonomi" "teorisyenleri", gerçekçi çözümler yerine hayali bir kapitalizmin çözümlerini koymuşlardır. Ama bu çok gerici ütöpik düşüncenin geçici başarısı, sadece kapitalizmin zaten aşılacak üzere olduğu gerçeğine tanıklık eden bir düşünün -akılın yerine geçen büyücülüğün- belirtisidir.

Kriz yönetimi, çöküş aşamasına çoktan girmişti. Güney Asya ve Kore'deki krizler öngörülebilir krizlerdi. 1980'lerde bu ülkeler (ve Çin), göreceli ucuz emek avantajlarına güvenip, dünya borsalarına daha çok girerek, daha fazla yabancı sermaye (yatırım) çekerken mali küreselleşmeye fazla bulaşmayarak, Çin ve Kore örneklerinde, kalkınma projelerini bir ulusal kontrol stratejisine tabi tutarak, dünya krizinden yararlanmaya çalıştılar. 1990'da Kore ve Güney Asya mali küreselleşmeden söz ederken, Çin ve Hindistan aynı yöne kaymaya başladı.

Bölgelerin yüksek büyüme düzeylerinin cezbediği, yüzer-gezer yabancı sermaye fazlası, hızlı büyüme değil fakat menkul ve gayri menkul mallarda değer enflasyonu yaratarak bu ülkelere girdi. Tahmin edildiği gibi, mali karcık birkaç yıl geçmeden patladı.

Bu kitlesel krize verilen siyasi tepki, bir çok açıdan yeniydi; örneğin Meksika krizine verilen tepkiden farklıydı. Japonya ile birlikte gelişmeleri yakından izleyen ABD, Kore krizinden, ülkenin (oligopolcü yöntemlerle kontrol altında tuttuğu) üretken sistemini temelsiz, asılsız bahanelerle parçalayarak avantaj sağlamaya ve Kore'yi Amerikan ve Japon oligopollerinin stratejilerine bağlamaya çalıştı. Bölgesel güçler ise buna, Malezya'da borsa kontrollerini yeniden oluşturarak veya Çin ve Hindistan'da acil katılımı öncelikler listelerinden çıkararak, yani mali küreselleşmeye eklemleme sorunlarını bir tehdit unsuru gibi ortaya atarak direndiler.

Küreselleşmenin mali boyutunun bu çöküşü, liberal düşüncede bir krizi kışkırtarak, G7 ülkelerini (en ileri yedi kapitalist ülkeden oluşan grup) yeni bir strateji belirlemek zorunda bıraktı. G7'nin geliştirdiği karşı saldırının ana hatlarını bu kriz ışığında incelemek gerekir. Bir gece içinde ağızlar değişti. O ana kadar "yasaklı" olan "düzenleme" terimi, grup kararlarında yeniden peydah oldu. "Uluslararası para akışlarını düzenlemek" zorunluydu. Hatta o dönemde Dünya Bankası baş ekonomisti olan Joseph Stiglitz, yeni bir "Washington-sonrası konsensüs" tanımı üzerinde tartışma açılmasını bile önerdi. Ama, ABD hegemonyasının o zamanki sözcüsü, Stiglitz'in görevden alınmasını isteyen Maliye Bakanı Lawrence Summers için bu kadarı fazlaydı.

ABD Egemenlik Saldırıları: Yirmi Birinci Yüzyıl Amerikan Yüzyılı Olmayacak

Bu karışık ortamda ABD, küresel egemenliğini yeniden kurmak, dünya sistemini kendi ekonomik, siyasi ve askeri ölçülerine göre düzenlemek için bir kez daha saldırıya geçti. ABD hegemonyası çöküş dönemine mi girmişti, yoksa yirmi birinci yüzyılı Amerikan çağı yapacak bir yenilenme mi başlatmıştı?

Sözcüğün dar anlamıyla ve kabaca kişi başına milli gelirle ölçülen ekonomik boyutunu ve ticaret dengesinin yapısal eğilimlerini incelersek, 1945'te o denli ezici olan Amerikan hegemonyasının 1960'larda ve 1970'lerde, Avrupa ve Japonya'nın parlak bir şekilde yeniden canlanmasıyla geri çekildiği sonucuna varabilirdik. Diyebilirdik ki, Avrupalılar bu hegemonyayı sürekli yetiştirip büyütürler; Avrupa Birliği, dünya çapındaki ilk ekonomik ve ticari güçtür.

Ancak ifade, acelecidir. Çünkü, eğer tek bir Avrupa pazarının varlığı doğru olsa, hatta belki bir tek-para birimi ortaya çıksa bile, aynı şeyi (en azından şimdilik) Avrupa ekonomisi için söylemek mümkün değildir; yani tek bir Avrupa ekonomisinin varlığından söz edilemez. "Avrupa üretim sistemi" diye bir şey yoktur; ama böyle bir üretim sisteminden ABD için söz etmek mümkündür. Avrupa'daki ilgili ülkelerde tarihsel burjuvazinin kuruluşuyla birlikte meydana gelen ekonomiler ve özmerkezci ulusal üretim sistemlerinin bu çerçevede biçimlenmesi (bunlar açık, hatta saldırganca olsa bile), az ya da çok aynı kalmıştır. Hala bir tek Avrupa'lı ulusötesi şirket yoktur; olanlar, İngiliz, Fransız, Alman ulusötesi şirketleridir. Avrupalılar arası ilişkilerde sermaye nüfuzu, Avrupa ülkelerinin birbiriyle olan ikili ilişkilerinde veya tek tek her birinin ABD veya Japonya ile olan ilişkilerinde olduğu kadar yoğun değildir. Avrupa'nın üretim sistemleri gerçekten aşınmışsa ve eğer "küresel karşılıklı bağımlılık", onları, gerçekten ulusal politikaların etkinliklerini önemli ölçüde yitireceği kadar zayıflatmışsa, bu tamamen küreselleşmenin ve küreselleşmeye hakim olan güçlerin (ABD) yararınadır; yoksa zaten henüz olmayan "Avrupa bütünleşmesi" yararına değil!

Ancak ABD hegemonyası asıl bir başka temele, askeri güce dayanmakta-

dır. 1945'ten beri sistematik olarak inşa olunan bu güç şimdi, her biri Amerikan askeri komutasının gereklerine göre bölgeler şeklinde parsellenmiş gezegenin tamamını kaplamaktadır. Bu hegemonya, önceleri Sovyet ordusunun varlığı tarafından dikte edilmiş olabilecek barış içinde birlikte var olma anlayışını kabul etmek zorunda kalmıştı. Şimdi bu sayfa kapanmıştır ve ABD, küresel hakimiyetini pekiştirmek için saldırısını sürdürmektedir. Henry Kissinger, bunu anılmaya değer bir küstahlıkla şöyle özetlemiştir: "**Küreselleşme, ABD hakimiyetinin bir başka anlatımından ibarettir.**"

Amerika'nın bu küresel egemenliğinin beş amacı vardır: 1) ÜÇLÜ'nün öteki ortaklarını (Avrupa ve Japonya'yı) nötralize edip boyunduruk altına alarak, onların ABD yörüngesi dışında hareket edebilme yeteneklerini en aza indirmek; 2) bir yandan NATO üzerinde askeri denetim oluştururken, öte yandan eski Sovyet dünyasının kalıntılarını "Latin Amerikalılaştırmak", Orta Doğu ve Orta Asya üzerinde, özellikle bu bölgelerin petrol kaynakları üzerinde rakipsiz bir güce sahip olmak; 4) Çin'i parçalamak, Hindistan, Brezilya gibi büyük ülkelerin bağımlılığını sağlamak, potansiyel olarak küreselleşmeyi sorgulayabilecek bölgesel güçler oluşmasını engellemek; 5) bir stratejik çıkarı simgelemeyen Güney bölgelerini marjinalize etmek.

Bu tür bir hegemonya için tercih edilen araç, bu nedenle ve en üst düzey ABD yetkililerinin tekrarlamaktan asla yorulmadıkları üzere **askeridir**. ÜÇLÜ'nün, dünya sistemi üzerindeki üstünlüğünü güvence altına alan bu hegemonya, bu nedenle, Amerika'nın müttefiklerinin onun dümen suyunda gitmeyi kabul etmesini gerektirir. Büyük Britanya, Almanya ve Japonya, bu zorunluluğa karşı hiç huysuzluk (hatta kültürel huysuzluk bile) yapmaz. Oysa bu, Avrupa'nın ekonomik gücü (Avrupalı politikacıların seçmenlerinin beynini yıkadığı) hakkında söylenenlerin gerçekte önemsiz olması demektir. Kendisine ait hiçbir politik ve sosyal projesi olmayan Avrupa, kendisini belirgin şekilde ticari çatışma bölgesine yerleştirerek, yarışı daha başlamadan kaybetmiştir. Washington ise bunu çok iyi bilmektedir.

Washington'un seçilmiş stratejisini uygulayan temel organ, örgütün var oluş nedenini (*raison d'etre*) oluşturan düşman (SSCB, ç.n.) ortadan kalktığı halde kendisinin niye kurtulduğunu da açıklayan NATO'dur. NATO, kendisini oluşturan topluluğu Birleşmiş Milletler aracılığıyla yönlendiren demokra-

tik ilkeleri küçümsercesine, bugün hâlâ "uluslararası topluluk" adına konuşmaktadır. Ama, Kosova'dan Körfez savaşına kadar, geçen on yılın gösterdiği üzere, sadece Washington'un amaçlarına hizmet edecek şekilde (ne daha fazla, ne daha az) hareket eder.

ÜÇLÜ çetenin, ABD yönetiminde kullandığı strateji, iki tamamlayıcı ilke ile birlikte, tek kutuplu bir dünya oluşturmayı amaçlar: a) Egemen ulusötesi şirketlerin tek yanlı diktatörlüğü ve b) bütün ülkelerin boyun eğmek zorunda olduğu bir ABD askeri imparatorluğunun açıkça ortaya çıkması. Bu bakış açısı içerisinde, başka hiçbir projeye, hatta Avrupa'nın, alt düzey NATO müttefikleri projesine bile, hele Çin'inkine benzer, belli ölçüde özerklik isteyen, dolayısıyla gerekirse güç kullanarak yok edilmesi gereken bir projeye asla yer yoktur.

Tek kutuplu bu dünya vizyonu, dünyanın farklı bölgelerinin kabul edilebilir bir kalkınma düzeyine erişmesini sağlayacak, böylece toplumsal demokratikleşmeyi ve çatışma nedenlerini azaltacak bir stratejinin tek yol olduğunu savunan çok kutuplu bir küreselleşmenin muhalefetini gittikçe artan ölçüde çekmeye başlamıştır. ABD'nin ve onun NATO'daki müttefiklerinin hegemonyacı stratejileri bugün, toplumsal ilerlemenin, demokrasinin ve barışın esas düşmanıdır.

Yirmi birinci yüzyıl, Amerikan yüzyılı değil, yaygın çatışmaların, Washington ve sermayenin amaçlarını sorgulayan toplumsal mücadelelerin yükseldiği bir yüzyıl olacaktır. Krizler, hakim sınıflar arasındaki çelişkileri derinleştirmektedir. Bu anlaşmazlıklar gittikçe daha keskin bir şekilde uluslararası nitelik kazanmak zorundadır; bu nedenle çekirdek ülkeler ve ülke grupları karşı karşıya gelecektir. ABD, Japonya ve onların sadık müttefiki Avustralya bir yanda, Çin ve öteki Asya ülkeleri öte yanda olmak üzere bir çatışmanın ilk belirtileri zaten görülmeye başlanmıştır. Eğer Rusya, kendisini ölümün kabusa benzer sarmalından ve Boris Yeltsin ile onun Amerikalı "danışmanları"nın kendisini ittiği dağılma sürecinden kurtarmayı başarabilirse, ABD ile Rusya arasında bir çatışmanın yeniden doğuşunu tasavvur etmek de zor değildir. Ve eğer Avrupa solu da kendisini Washington ve sermayenin çifte diktasına bağımlılıktan kurtarırsa, yeni Avrupa stratejisinin, Rusya, Çin, Hindistan ve genel olarak üçüncü dünyanın stratejileriyle zorunlu bir çok kutuplu

yapılanma çabası çerçevesinde örtüşeceğini düşünmek mümkündür. Ama bu gerçekleşmezse, yeni Avrupa stratejisi yok olup gidecektir.

Bu nedenle asıl sorun, çatışmalar ile sosyal mücadelelerin (ikisi arasındaki farkın altını çizmek gerek) nasıl eklemleneceğidir. Hangisi galip gelecektir? Sosyal mücadeleler, çatışmalarla kuşatılarak ve dolayısıyla egemen güçler tarafından yenilerek, hatta bu güçlerin çıkarlarının bir aracı haline gelerek boğulacak mıdır? Yoksa özerkliklerini kazanıp, büyük güçleri, acil taleplerine karşılık vermeye mi zorlayacaklardır?

Kuşkusuz, yirmi birinci yüzyılın çatışma ve mücadelelerinin önceki yüzyıllinkilerin bir tekrarını oluşturacağını düşünmüyorum. Tarih kendisini bir döngüsel modele göre yineleyip durmaz. Günümüz toplumları her düzeyde yeni tehlikelerle karşı karşıyadır. Ama tamamen, kapitalizmin iç çelişkilerinin yüz yılın sonunda, yüzyılın başındakine göre çok daha keskinleşmesi ve tahrip araçlarının daha öncekilerden çok daha yıkıcı olmaları nedeniyle, yirmi birinci yüzyıl için alternatifler, eskisinden çok daha fazla "*ya sosyalizm ya barbarlık*" tır.